

ПОДАННЯ

до Комітету ООН проти катувань щодо
виконання Україною Заклучних зауважень
за результатами 82-ї сесії Комітету

Це подання підготовлено **Центром прав людини ZMINA** у співпраці зі **Всесвітньою організацією проти катувань (World Organisation Against Torture, OMCT)**. У ньому міститься оцінка виконання Україною Заключних зауважень Комітету ООН проти катувань за підсумками розгляду сьомої періодичної доповіді щодо виконання своїх міжнародних зобов'язань за Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Подання охоплює аналіз виконання Україною таких зауважень Комітету ООН проти катувань:

- забезпечити для всіх затриманих осіб право вимагати і отримувати безкоштовне медичне обстеження незалежним лікарем або лікарем за вибором затриманого; таке обстеження проводиться поза слухом і полем зору поліції, якщо тільки відповідний лікар явно не вимагає іншого (пункт 12 с);
- забезпечити, щоб захоплених комбатантів з моменту захоплення і до інтернування в таборах доставляли і допитували виключно в офіційних місцях тримання під вартою, щоб їм надавали процесуальні гарантії, включно з інформацією про їхні права, доступ до медичного обстеження при кожному переведенні та в'їзді в нове приміщення, а також інші права, гарантовані міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом у сфері прав людини, включно з Конвенцією ООН проти катувань (пункт 18 а);
- забезпечити, щоб розслідування та судове переслідування за обвинуваченнями у катуваннях та жорстокому поводженні включали дії будь-якої особи, яка обіймає керівну посаду або посаду з підвищеною відповідальністю, яка знала або повинна була знати, що її підлеглі вчинили або могли вчинити такі злочини, і не вжила розумних та необхідних запобіжних заходів або не передала справу до компетентних органів для розслідування та судового переслідування (пункт 18 b);
- продовжувати покращувати безпеку в усіх місцях позбавлення волі, зокрема проводити навчання для всього персоналу в'язниць, включно з членами нової служби внутрішньої безпеки, з питань динамічних принципів безпеки, та інформувати Комітет про правила застосування зброї та протоколи, встановлені для нової служби внутрішньої безпеки, а також про заходи, вжиті для забезпечення того, щоб підрозділи спеціальних сил не використовувалися всередині в'язниць, тим самим запобігаючи жорстокому поводженню та залякуванню ув'язнених (пункт 24 с).

Сайт
організації:
zmina.ua

Центр прав людини ZMINA – українська правозахисна організація, яка працює у сфері захисту свободи слова, протидії дискримінації, попередження катувань і жорстокого поводження, підтримки правозахисників і громадських активістів, а також документування міжнародних злочинів та захисту прав потерпілих внаслідок війни.

Пункт 12 (с)

Забезпечити для всіх затриманих осіб право вимагати і отримувати безкоштовне медичне обстеження незалежним лікарем або лікарем за вибором затриманого; таке обстеження проводиться поза слухом і полем зору поліції, якщо тільки відповідний лікар явно не вимагає іншого

Право на медичну допомогу та медичне обстеження – одна з фундаментальних гарантій захисту прав затриманих. Забезпечувати його з моменту фактичного затримання важливо, щоб запобігати катуванням та іншим формам неналежного поводження. В Україні реалізація цього права, зокрема, покладається на службових осіб, відповідальних за перебування затриманих та дотримання їхніх прав.

Оцінка виконання цієї рекомендації здійснюється через аналіз належного документування затримань, бо саме з моменту процесуальної фіксації затримання мають бути реалізовані основні правові гарантії. Адже без належного процесуального оформлення затримання особа фактично не набуває статусу затриманої, а механізми забезпечення її процесуальних прав, зокрема права на медичну допомогу та медичне обстеження, на практиці не реалізуються.

Переважну більшість затримань в Україні проводять працівники Національної поліції. Під час доставлення затриманого до ізолятора тимчасового тримання до його особової справи долучають медичні документи, зокрема консультаційний висновок щодо стану здоров'я та наявності тілесних ушкоджень¹, а також довідку про їх фіксацію². У разі отримання травм, погіршення стану здоров'я або наявності ознак захворювання працівники поліції зобов'язані невідкладно забезпечити надання домедичної допомоги та виклик екстреної медичної допомоги³.

Дотримання прав затриманих в ізоляторах тимчасового тримання контролює інспектор з дотримання прав людини, який, серед іншого, формує і веде інформаційну підсистему «Custody Records». Інспектор також забезпечує невідкладне надання затриманим домедичної та медичної допомоги через виклик екстреної медичної допомоги, а також, за бажанням утримуваних, забезпечує допуск медичного працівника. Це може бути працівник закладу охорони здоров'я будь-якої форми власності та/або фізична особа – підприємець, що має ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики за лікарськими спеціальностями, спеціальностями молодших спеціалістів з медичною освітою та фахівців з реабілітації⁴. Крім того, перед поміщенням до ізолятора тимчасового тримання усіх затриманих обов'язково має обстежити лікар закладу охорони здоров'я, щоб встановити стан здоров'я, наявність тілесних ушкоджень та потребу в медичній допомозі⁵.

Попри наведені вище нормативні вимоги, монітори Національного превентивного механізму (НПМ) фіксують, що у багатьох територіальних підрозділах поліції не призначено службових осіб, відповідальних за перебування та дотримання прав затриманих. Так, під час відвідувань відділень поліції встановлено, що такі особи відсутні, а їх функції фактично не виконуються. У результаті монітори НПМ не змогли повною мірою встановити обставини затримання осіб, зокрема щодо наявності або відсутності тілесних ушкоджень, застосування фізичної сили чи спеціальних засобів⁶.

¹ Консультаційний висновок спеціаліста за формою первинної облікової документації № 028/о, що містить інформацію про наявність або відсутність тілесних ушкоджень, необхідність надання медичної допомоги чи ізоляції.

² Довідка про фіксацію тілесних ушкоджень за формою первинної облікової документації № 511/о.

³ Інструкція із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 25.09.2023 № 777, підпункт 1 пункту 7 розділу V: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2034-23#Text>

⁴ Ibid, підпункти 7, 8 пункту 12 розділу IV.

⁵ Правила внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 25.09.2023 № 777: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2036-23#Text>

⁶ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2025 році», с. 68–69: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/1-01052026-0931-spetsialna-dopovid-npm-2025-na-druk.pdf>

Окреме занепокоєння викликає практика, за якою працівники Національної поліції доставляють затриманих до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) за зверненнями таких центрів. Хоча законодавство передбачає можливість примусового доставлення осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням правил військового обліку та мобілізації, НГП фіксує випадки таких доставлень без належного процесуального оформлення, за яких так само неможливо перевірити, чи дотримуються процесуальних гарантій відносно затриманого. Наприклад, під час відвідування у травні 2025 року одного з підрозділів поліції у Полтавській області встановлено, що із 194 осіб, доставлених до ТЦК та СП, щодо жодної не було складено протоколу про адміністративне затримання. Така практика фактично призводить до позбавлення людей свободи без належного документування затримання та пов'язаних із ним гарантій, зокрема права на захист і медичну допомогу⁷.

Омбудсман публічно повідомляє про випадки смерті громадян у приміщеннях ТЦК та СП, а також про численні звернення щодо можливого застосування насильства, незаконного утримання та інших порушень прав людини⁸. А через відсутність документування цих затримань вони фактично залишаються поза процедурою реалізації процесуальних гарантій.

Ще одним органом, уповноваженим на затримання, є Національне антикорупційне бюро України. Водночас монітори НГП встановили, що в Бюро відсутні службові особи, відповідальні за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих. Як наслідок, не забезпечується повна та безперервна фіксація дій, пов'язаних із затриманням, не проводиться належне опитування затриманих щодо обставин затримання, а також реєстрація та розгляд їхніх скарг⁹. Це ускладнює контроль за дотриманням прав затриманих та створює ризики неналежного поводження.

Державне бюро розслідувань також проводить затримання, і у 2025 році монітори НГП вперше здійснили відвідування до цього органу. Встановлено, що у приміщеннях Державного бюро розслідувань відсутні спеціально обладнані кімнати для затриманих, що може призводити до їх тривалого перебування під контролем службових осіб та створює ризики, що фактично людей можуть утримувати у стані несвободи поза процедурою, передбаченою законом, а також не забезпечувати належним харчуванням, питною водою тощо¹⁰. Такі недоліки також створюють ризики, що не буде забезпечене право затриманих на своєчасне медичне обстеження та медичну допомогу.

Окрім цих органів, затримання проводить також Служба безпеки України. Проте відомості про відвідування моніторами НГП цих підрозділів відсутні у звітах Омбудсмана, через що неможливо оцінити стан дотримання прав людини та ефективність гарантій захисту від свавільного затримання і неналежного поводження у підрозділах Служби безпеки України.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- забезпечити належне функціонування механізму службових осіб, відповідальних за перебування та дотримання прав затриманих, у всіх органах, уповноважених здійснювати затримання, для ефективної реалізації права всіх затриманих на безоплатне медичне обстеження незалежним лікарем або лікарем за їхнім вибором;
- гарантувати належне документування кожного випадку фактичного позбавлення свободи, зокрема під час доставлення осіб до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, своєчасний доступ до медичної допомоги та медичного обстеження, а також проведення медичних оглядів поза полем зору та слухом працівників правоохоронних органів.

⁷ Ibid, с. 70.

⁸ Смерть після мобілізаційних заходів: у Києві розслідують дії поліції та ТЦК та СП: https://www.facebook.com/dmytro.lubinets/posts/pfbid0i5YnJvP5CPDn9a8J3UKBNx8hvRhx9oQkpPWJWsM7gB8KcHcKnrVk8t7RsLoPuSMYI?locale=uk_UA

⁹ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2025 році», с. 84: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/1-01052026-0931-spetsialna-dopovid-npm-2025-na-druk.pdf>

¹⁰ Ibid, с. 86–87.

Пункт 18 (а)

Забезпечити, щоб захоплених комбатантів з моменту захоплення і до інтернування в таборах доставляли і допитували виключно в офіційних місцях тримання під вартою, щоб їм надавали процесуальні гарантії, включно з інформацією про їхні права, доступ до медичного обстеження при кожному переведенні та в'їзді в нове приміщення, а також інші права, гарантовані міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом у сфері прав людини, включно з Конвенцією ООН проти катувань

Україна зробила низку кроків, спрямованих на нормативне врегулювання порядку поведінки з військовополоненими від моменту їх захоплення до інтернування в таборах. На національному рівні діяльність таборів регламентує низка нормативних актів^{11,12}. Водночас наразі відсутні спеціалізовані відомчі акти, які б комплексно регулювали режим тримання, дисциплінарну відповідальність, безпеку та матеріально-побутове забезпечення військовополонених. Через це адміністрації таборів керуються нормативними актами, розробленими для пенітенціарних установ, що не враховують специфіки правового статусу військовополонених. За інформацією Міністерства юстиції, наразі ведеться робота щодо розробки спеціалізованого нормативного забезпечення, проте строки її завершення не оголошуються.

Утім, виконання рекомендації не обмежується лише створенням нормативної бази. Не менш важливо забезпечити процесуальні гарантії під час фактичного перебування особи під контролем держави, включно з захистом від примусового отримання показань та дотримання гарантій, передбачених міжнародним гуманітарним правом, наприклад, права на захист.

У цьому контексті важливе значення має Постанова Верховного Суду від 2 липня 2026 року¹³, яка стала одним із перших рішень, де національний суд прямо застосував стандарти міжнародного гуманітарного права щодо поведінки з військовополоненими. Суд встановив, що на момент запису інтерв'ю військовополонений перебував під повним контролем органів державної влади України, а будь-який доступ сторонніх до місця його тримання був можливий лише за сприяння адміністрації. За цих обставин Верховний Суд визнав, що інтерв'ю фактично стало функціональним еквівалентом допиту, проведеного без забезпечення процесуальних гарантій, зокрема без роз'яснення права не свідчити проти себе та без участі захисника. Отримані в такий спосіб відомості мають бути визнані недопустимим доказом. Окремо Верховний Суд наголосив на тому, що відповідно до принципу системної інтеграції положення Європейської конвенції з прав людини повинні тлумачитися узгоджено з нормами міжнародного гуманітарного права. Посилаючись на статтю 13 Третьої Женевської конвенції, Суд зазначив, що військовополонені не можуть піддаватися «цікавості публіки», а ця заборона поширюється і на публікацію фото-, відеоматеріалів та інтерв'ю за їхньою участю. Суд прямо визнав, що дозвіл держави на створення й публікацію такого інтерв'ю є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Тож зазначене рішення свідчить про формування національної судової практики, яка визнає необхідність забезпечувати процесуальні гарантії військовополонених під час перебування під контролем держави та враховує вимоги міжнародного гуманітарного права під час оцінювання допустимості доказів.

Це рішення також демонструє наявність практичних проблем, які й стали предметом рекомендації Комітету. Верховний Суд фактично констатував, що особа, яка перебувала у статусі військовополоненого, була залучена до інтерв'ю без належних процесуальних гарантій, а отриману інформацію згодом використовували у кримінальному провадженні. Це свідчить про те, що попри наявність нормативного регулювання та розвиток судової практики, забезпечення гарантій військовополонених від моменту захоплення і протягом усього періоду перебування під контролем держави необхідно суттєво вдосконалити.

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» від 05.04.2022 № 413: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>

¹² Наказ Міністерства оборони України, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури «Про затвердження Порядку організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або дільниць для тримання військовополонених» від 08.01.2024 № 15/12: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0116-24#Text>

¹³ Постанова Верховного Суду від 02 липня 2026 року у справі № 591/3720/24: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/138038195>

Подальше тримання військовополонених в Україні відбувається у спеціально створених таборах. Станом на 1 травня 2026 року в Україні діє п'ять таборів для тримання військовополонених. Такі табори функціонують у складі Державної кримінально-виконавчої системи України і підпорядковуються Міністерству юстиції України. Всі п'ять таборів монітори НПМ відвідали протягом 2025 року.

Під час відвідувань встановлено, що для військовополонених у таборах (дільницях) створено належні побутові умови, включно з належним розміщенням, опаленням та забезпеченням безперебійного функціонування під час відключень електроенергії. Зафіксовано, що адміністрації таборів завчасно вживали заходів для забезпечення безперервного функціонування в умовах вимкнень електроенергії, спричинених російськими атаками, зокрема використовували резервні джерела живлення та альтернативні системи обігріву.

Окремо монітори НПМ відзначили належну організацію внутрішнього режиму, своєчасне надання медичної допомоги, можливість підтримання особистої гігієни та регулярне харчування. Житлові приміщення забезпечені потрібними санітарно-побутовими умовами, необхідними меблями та відокремленими санітарними зонами, що забезпечують належний рівень приватності¹⁴.

На виконання вимог Женевської конвенції¹⁵ у таборах військовополонених залучають до виробничої діяльності та робіт із побутового обслуговування. Зокрема, вони працюють в їдальні, де готують страви, роздають їжу та підтримують чистоту харчоблоку.

Під час візитів НПМ до таборів виявлені факти, які свідчать про те, що посади працівників, залучених до побутового обслуговування табору, не передбачені штатним розписом установи. Через це оплата ведеться коштом спеціального фонду. Такий механізм фінансування має певні ризики, насамперед пов'язані з його нестабільністю, оскільки наповнення спеціального фонду залежить від додаткових джерел надходжень, які не мають постійного та гарантованого характеру. Також в ході конфіденційного спілкування із військовополоненими, які залучені до виконання робіт із побутового обслуговування, встановлено випадки надмірної тривалості робочого дня. Облік відпрацьованого часу в таборі належним чином не ведеться, через що неможливо контролювати дотримання допустимої тривалості праці.

Зазначені табори відвідують представники Міжнародного Комітету Червоного Хреста, які здійснюють моніторинг умов утримання, що дає можливість військовополоненим підтримувати зв'язок із родинами¹⁶.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- удосконалити реалізацію процесуальних гарантій для військовополонених від моменту їх захоплення до інтернування та протягом усього періоду перебування під контролем держави, передбачивши: інформування про права; забезпечення права на захист; проведення будь-яких допитів чи опитувань тільки з дотриманням процесуальних гарантій; заборону використання інформації, отриманої з порушенням, як доказів у кримінальному провадженні;
- доопрацювати та затвердити спеціалізовані відомчі нормативно-правові акти, що регулюватимуть режим тримання, дисциплінарну відповідальність, безпеку, матеріально-побутове забезпечення та порядок організації праці військовополонених з урахуванням вимог Женевської конвенції про поводження з військовополоненими;
- забезпечити належний облік робочого часу військовополонених, залучених до трудової діяльності, та ефективний контроль за дотриманням встановлених законодавством і міжнародними стандартами вимог щодо тривалості праці;
- передбачити у штатних розписах таборів посади працівників, залучених до побутового обслуговування, із забезпеченням їх стабільного бюджетного фінансування.

¹⁴ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2025 році». С. 41–43: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/1-01052026-0931-spetsialna-dopovid-npm-2025-na-druk.pdf>

¹⁵ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, пункт е) статті 50: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

¹⁶ Червоний хрест повідомив про відвідини українських і російських військовополонених / Радіо Свобода, 08.12.2022: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-chervoni-hrest-vidvidny-viiskovopolonenyh/32167268.html>

Пункт 18 (b)

Забезпечити, щоб розслідування та судове переслідування за обвинуваченнями у катуваннях та жорстокому поводженні включали дії будь-якої особи, яка обіймає керівну посаду або посаду з підвищеною відповідальністю, яка знала або повинна була знати, що її підлеглі вчинили або могли вчинити такі злочини, і не вжила розумних та необхідних запобіжних заходів або не передала справу до компетентних органів для розслідування та судового переслідування

У грудні 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон¹⁷, яким до статті 127 Кримінального кодексу України додано частину 3 і запроваджено спеціального суб'єкта злочину – представника держави, у тому числі, іноземної. У пункті 1 примітки до цієї статті роз'яснюється, про яких представників держави йдеться: про «посадових осіб, а також осіб, які діють на посаді, або діють за їхнім підбурюванням, або з їхнього відома, або з їхньої мовчазної згоди»¹⁸.

Окрім того, згаданим законом внесено зміни щодо незастосування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений частиною 3 статті 127 Кримінального кодексу України (зміни до частини 5 статті 49). Проте у справах, розпочатих до внесення цих змін, і досі зберігається ризик уникнення відповідальності винних осіб через вплив строків давності. Хоча цю проблему було усунуто для нових проваджень, відповідні зміни не мають зворотної дії в часі, тому не застосовуються до справ, розпочатих раніше.

Показовою є справа про побиття і смерть ув'язненого в Замковій виправній колонії № 58 у 2015 році. За даними слідства, смерть настала внаслідок численних ударів, завданих працівниками установи. Наразі розгляд справи триває в касаційній інстанції, і в червні 2026 року справу передано на розгляд об'єднаної палати¹⁹. Проте строки давності вплили ще наприкінці 2025 року, через що фактично неможливо притягнути винних до відповідальності.

Ця справа демонструє ще одну проблему – відсутність чітких строків судового розгляду. На відміну від строків досудового розслідування, строки судового провадження законодавчо не визначені та мають бути лише «розумними»²⁰. Оскільки це поняття є оціночним, тривалий судовий розгляд у справах про катування може призводити до втрати можливості притягати винних до відповідальності, що підриває принцип невідворотності покарання.

Хоча законодавство зазнало змін, а держава вжила заходів щодо імплементації міжнародних норм у національне законодавство, наразі практика притягнення до відповідальності керівництва установ за неналежне реагування на випадки катувань чи жорстокого поводження лише починає формуватися. Експерти у сфері боротьби з катуваннями відзначають роботу в цьому напрямі. Зокрема, Центру прав людини ZMINA відомо про такі провадження щодо керівного складу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів:

- стосовно начальника та першого заступника Бердянської виправної колонії № 77, за фактами створення злочинної організації і керівництва нею, катування ув'язнених та вимагання упродовж 2016–2021 років²¹. Як повідомляють в Офісі Генерального прокурора, **це вперше за роки незалежності України, коли керівники виправної установи постали перед судом за масові катування**;

¹⁷ Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» від 01.12.2022 № 2812-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2812-20#Text>

¹⁸ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001, № 2341-III, стаття 127: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹⁹ Постанова Верховного Суду від 03.06.2026 року у справі № 686/13590/16-к: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/137111144>

²⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI, стаття 28: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

²¹ ДБР затримало екскерівників виправної колонії № 77, які катуваннями вибивали з ув'язнених гроші, 08.06.2023: https://www.youtube.com/watch?v=u4A3_OV_xxE

- стосовно п'яти службових осіб Божковської виправної колонії № 16, серед яких є особи керівного складу, за фактом насильницьких дій до понад 37 засуджених, а також нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть ув'язненого²²;
- стосовно п'яти службових осіб Олексіївської виправної колонії № 25, включно з керівником колонії і його заступником, за фактом примушування ув'язнених до безоплатної праці, зокрема понаднормової, для чого систематично принижували людську гідність ув'язнених, застосовували залякування, тиск, маніпуляції, шантаж, погрози²³;
- стосовно начальника відділу режиму й охорони слідчого ізолятора в Полтавській області і чотирьох його колег за фактом створення «камери тортур» і катування в ній ув'язнених²⁴;
- у вересні 2025 року до суду направлено обвинувальні акти щодо семи співробітників Харківського слідчого ізолятора, включно з тимчасовим виконувачем обов'язків начальника установи, за фактом нестворення безпечних умов та ненадання медичної допомоги ув'язненому, який отримав тяжкі тілесні ушкодження від співкамерника, внаслідок чого помер²⁵. Начальнику установи інкримінується неналежний контроль за діяльністю підлеглих, що сприяло настанню тяжких наслідків²⁶.

Водночас це поодинокі випадки і ця робота ще не є системною. На переконання правозахисників, керівний склад установ виконання покарань та інших місць несвободи в абсолютній більшості випадків обізнаний або повинен бути обізнаний про дії підлеглих, з огляду на характер службових повноважень, систему контролю та постійний нагляд за діяльністю персоналу. Також додатковим ризиком правозахисники називають поширення «прихованих» катувань без прямого фізичного впливу – через залякування та погрози. Такі дії складніше виявляти, фіксувати, розслідувати та доводити винуватість особи у суді.

Оцінюючи виконання цієї рекомендації, також слід враховувати зміни, пов'язані з ратифікацією Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Законом України № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року до Кримінального кодексу України було включено статтю 31-1, яка запровадила кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за міжнародні злочини, зокрема воєнні злочини та злочини проти людяності, серед інших пов'язані із застосуванням катувань, вчинені їхніми підлеглими, якщо вони знали або повинні були знати про їх вчинення та не вжили необхідних заходів для запобігання злочинам, їх припинення або повідомлення компетентним органам²⁷. Це важливий крок до імплементації у національне законодавство принципу командної відповідальності, який раніше не був прямо закріплений у Кримінальному кодексі щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Стаття 31-1 побудована за моделлю статті 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поширюється як на військових командирів, так і на інших начальників, які мають фактичний контроль над підлеглими. Хоча наразі кримінальні провадження щодо вищого військового та політичного керівництва Російської Федерації здійснюються за процедурою *in absentia* (тобто за відсутності підозрюваного, обвинуваченого), запровадження статті 31-1 є важливим кроком у процесі гармонізації кримінального законодавства України з положеннями Римського статуту та міжнародними стандартами командної відповідальності.

²² ДБР направило до суду справу щодо катувань та вбивств у Божковській колонії № 16, 24.02.2025: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-napravilo-do-sudu-spravu-shhodo-katuvan-ta-vbivstv-u-bozhkovskij-kolonii-n16>

²³ На Харківщині ДБР затримало керівництво колонії за знущання над засудженими, 26.08.2025: <https://dbr.gov.ua/news/na-harkivshini-dbr-zatrimalo-kerivnictvo-kolonii-za-znushannya-nad-zasudzhenimi>

²⁴ ДБР викрило факти жорстоких катувань у Полтавському ЦІЗО, 21.04.2025: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vikrilo-fakti-zhorstokih-katuvan-u-poltavskomu-sizo>

²⁵ ДБР повідомило про підозру сім'ю працівникам Харківського ЦІЗО, 25.05.2025: https://youtu.be/DHElaM9w_jk?si=atS06l5pvNMOsEFS

²⁶ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001, № 2341-III, частина 3 статті 365 (Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, що спричинило тяжкі наслідки): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²⁷ Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 № 4012-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n10>

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- забезпечити ефективне розслідування та притягнення до відповідальності керівників місць несвободи та інших посадових осіб, які знали або мали знати про випадки катувань чи жорстокого поводження з боку підлеглих та не вжили необхідних заходів для запобігання злочинам, їх припинення або належного повідомлення компетентним органам;
- забезпечити ефективне застосування положень статті 31-1 Кримінального кодексу України, зокрема через належне розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності військових командирів та інших начальників, які знали або мали знати про вчинення підлеглими міжнародних злочинів, але не вжили необхідних заходів для запобігання злочинам, їх припинення або повідомлення компетентним органам.

Пункт 24 (с)

Продовжувати покращувати безпеку в усіх місцях позбавлення волі, зокрема проводити навчання для всього персоналу в'язниць, включно з членами нової служби внутрішньої безпеки, з питань динамічних принципів безпеки, та інформувати Комітет про правила застосування зброї та протоколи, встановлені для нової служби внутрішньої безпеки, а також про заходи, вжиті для забезпечення того, щоб підрозділи спеціальних сил не використовувалися всередині в'язниць, тим самим запобігаючи жорстокому поводженню та залякуванню ув'язнених

Як повідомляє Державна кримінально-виконавча служба, особи рядового і начальницького складу регулярно проходять навчання з первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації, відповідно до наказу Міністерства юстиції України²⁸, та навчання в рамках службової підготовки²⁹. Також регулярно проводять внутрішні заходи, спрямовані на підвищення рівня професійних компетентностей персоналу Державної кримінально-виконавчої служби: навчальні тренінги, семінари, інформаційні сесії.

Участь у таких навчальних заходах також беруть представники Управління внутрішньої безпеки Департаменту з питань виконання кримінальних покарань.

Станом на кінець травня 2026 року в Управлінні внутрішньої безпеки Департаменту з питань виконання кримінальних покарань проходять службу 76 осіб. У відповідь на офіційний запит Центру прав людини ZMINA повідомили, що випадків застосування безпосередньо працівниками Управління внутрішньої безпеки заходів фізичного примусу, спеціальних засобів та зброї до ув'язнених не зафіксовано. При цьому протягом 2025 року до осіб, взятих під варту, 78 разів застосовували спеціальні засоби та фізичну силу³⁰.

Водночас викликає занепокоєння відсутність чітких гарантій документування дій працівників Управління внутрішньої безпеки під час виконання ними службових повноважень. За інформацією, наданою на офіційний запит, відеофіксація під час проведення заходів працівниками Управління внутрішньої безпеки Департаменту застосовується залежно від характеру заходів, оперативної обстановки та наявності відповідних підстав. Такий підхід свідчить про факультативний, а не обов'язковий характер відеофіксації, що може ускладнювати ефективний контроль за законністю дій персоналу, а також належне розслідування можливих випадків неналежного поводження чи перевищення повноважень. З огляду на специфіку діяльності підрозділів внутрішньої безпеки, повне документування їхніх дій є важливою гарантією захисту прав ув'язнених, а також персоналу в'язниць.

Як стало відомо Центру прав людини ZMINA, у першому кварталі 2026 року у 73 % примусових заходів персонал пенітенціарних установ та слідчих ізоляторів використовував портативні відеореєстратори. Це свідчить про відсутність повної відеофіксації застосування заходів примусу.

²⁸ Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» від 26.12.2018 № 4091/5: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-18#Text>

²⁹ Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» від 17.03.2023 № 1000/5: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0466-23#Text>

³⁰ Відповідь Департаменту з питань виконання кримінальних покарань на запит Центру прав людини ZMINA від 21.05.2026 № 05_0160.

Навчання персоналу в'язниць принципам динамічної безпеки наразі не закріплене на нормативно-правовому рівні як окремий елемент діяльності установ виконання покарань. Водночас у рамках службової підготовки особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби розглядають тему «Динамічна безпека в установах виконання покарань»³¹.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- забезпечити регулярне навчання всього персоналу, включно з працівниками підрозділів внутрішньої безпеки, щодо застосування ними принципів динамічної безпеки;
- запровадити обов'язкову відеофіксацію дій працівників Управління внутрішньої безпеки під час виконання службових повноважень та забезпечити належне документування всіх випадків застосування фізичної сили, спеціальних засобів і заходів примусу.

ПОДАННЯ

до Комітету ООН проти катувань щодо
виконання Україною Заключних зауважень
за результатами 82-ї сесії Комітету

